

Virtus

Virtus 27 | 2020

Journal of Nobility Studies
Zeitschrift für Adelsgeschichte
Tijdschrift voor Adelsgeschiedenis

Virtus is an independent and multidisciplinary peer reviewed journal with contributions on the history of the nobility / *Virtus* ist eine unabhängige und multidisziplinäre peer reviewed Zeitschrift mit Beiträgen zur Adelsgeschichte / *Virtus* is een onafhankelijk en multidisciplinair peer reviewed tijdschrift met bijdragen op het terrein van de adelsgeschiedenis

Redactie / Editorial board:

Hanneke Ronnes (*hoofdredacteur / editor-in-chief*), Jos van den Borne (*beeldredacteur / picture editor*), Jaap Geraerts, Ineke Huysman, Dries Raeymaekers, Vincent Sleebe, Arie van Steensel, Steven Thiry, Leon Wessels

Redactiesecretariaat / Secretary:

Virtus. Journal of Nobility Studies, p/a Prof. H. Ronnes, Universiteit van Amsterdam, Turfdragerpad 9, NL-1012 XT Amsterdam, e-mail: h.ronnes@uva.nl

Voor auteursrichtlijnen / For style sheet: www.virtusjournal.org

Adviesraad / Advisory board:

prof. R.G. Asch (*Albert-Ludwigs-Universität Freiburg*), dr. J.C. Bierens de Haan (*Arnhem*), prof. F. Buylaert (*Universiteit Gent*), prof. L. Duerloo (*Universiteit Antwerpen*), prof. J. Duindam (*Universiteit Leiden*), prof. H. Düselder (*Universität Osnabrück*), prof. P. Janssens (*Universiteit Gent*), prof. Y.B. Kuiper (*Rijksuniversiteit Groningen*), prof. R. van der Laarse (*Vrije Universiteit Amsterdam / Universiteit van Amsterdam*), prof. M. Malatesta (*Università di Bologna*), prof. P. Mandler (*University of Cambridge*), dr. S. Marburg (*Technische Universität Dresden*), prof. J. Stobart (*University of Northampton*), dr. M. Venborg Pedersen (*Nationalmuseet Danmark*), dr. S.W. Versteegen (*Vrije Universiteit Amsterdam*)

Virtus wordt uitgegeven door / is published by Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis (www.adelsgeschiedenis.nl)

Aanmelding / Subscription:

Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis, p/a Historisch Centrum Overijssel, Eikenstraat 20, NL-8021 WX Zwolle, e-mail: info@adelsgeschiedenis.nl. De contributie bedraagt (minimaal) €20,- per jaar (voor instellingen €25,-); studenten en promovendi betalen €15,-; annual subscription fee (outside of the Netherlands): €25,-

ISBN / EAN 9789087049249 | ISSN 13806130

Op het omslag / On the cover: *Prins Florian Hieronim Radziwiłł (1715-1760)* (doek, Jacob Wessel, 1745/1746; coll. Nationaal Museum, Warschau) / *Prince Florian Hieronim Radziwiłł (1715-1760)* (painting, Jacob Wessel, 1745/1746; collection of the National Museum, Warsaw)

Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

Vormgeving: Frederike Bouten, Utrecht

Druk: Wilco, Amersfoort

2020 *Virtus* is published by Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis. Authors of articles published in *Virtus* remain the copyright holders and grant third parties the right to use, reproduce, and share the article according to the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Inhoudsopgave

Ten geleide

Artikelen

- Valbijn of vangnet? Natuurmonumenten, de adel en de verwerving van landgoederen en buitenplaatsen, 1905-1980 9 5
Michiel Purmer
- Sounding identity. Music-making in eighteenth-century Dutch noble homes 33
Joris van Son
- Insignia Summorum Principum*. Using symbols of power in pursuit of higher rank and status by German prince-electors and Polish-Lithuanian princes 55
Jakub Rogulski

Dossier

- ‘Defending the castle like a man’: on belligerent medieval ladies 79
Elizabeth den Hartog
- Belle van Zuylen: schrijfster van adel, over de adel. Haar correspondentie digitaal beschikbaar 99
Suzan van Dijk
- Een ruk naar Brits. De internationale politiek van Anna van Hannover, 1756-1757 115
Simone Nieuwenbroek

Object in Context

- Een kroon voor het Koninkrijk 133
Laura Smeets

Korte bijdragen

The structure of aristocratic society in England and Tuscany <i>Colin Veach</i>	147
Unravelling the complex history of chivalry, heraldry and warfare <i>Sander Govaerts</i>	151
Frontier interactions. René de Challant and transregional lordship <i>Sebastiaan Derks</i>	155
Dominant vertoog of degelijk naslagwerk? <i>Yme Kuiper</i>	159
6 Een standmatig bestaan met een prijskaartje <i>Luc Duerloo</i>	164
De heerlijkheid: een belangrijke maar onderbelichte bestuursvorm <i>Paul Brusse</i>	167
Legal perspectives on European nobilities <i>Arie van Steensel</i>	170

Interview

De verborgen geschiedenissen van het Muiderslot tentoongesteld. Een interview met museumdirecteur Annemarie den Dekker <i>Nikolaj Bijleveld</i>	172
---	-----

Ten geleide

2020 was een opmerkelijk jaar, een jaar waarin de wereld stil leek te staan. Zo niet *Virtus*. Er is ook dit keer weer hard gewerkt aan wat voorheen het jaarboek was, maar nu het tijdschrift *Virtus*. Deze verandering van ‘jaarboek’ naar ‘tijdschrift’ staat niet voor een nieuwe koers: de structuur van *Virtus* met *peer reviewed* artikelen, recensies en korte bijdragen, een ‘Object in Context’ en een interview is ongewijzigd. Bekend is ook het geregeld terugkerende ‘dossier’, dat dit jaar een drietal bijdragen bevat over adellijke vrouwen naar aanleiding van het jubileumcongres van de Werkgroep Adels-geschiedenis over dit onderwerp in 2018.

Het eerste artikel van Michiel Purmer beschrijft het *Nachleben* van de buitenplaats in de twintigste eeuw: inmiddels een (financieel) blok aan het been van eigenaren, raakte het proces van democratisering van buitenplaatsen in de vorige eeuw op stoom, waarbij deze huizen overgingen van particulieren naar overheden, stichtingen en bedrijven. Purmer belicht een specifiek cluster buitenplaatsen dat in handen kwam van Natuurmonumenten. Joris van Son, die het tweede artikel schreef, is de winnaar van de *Virtus*-scriptieprijs. Muziek op de buitenplaats in de achttiende eeuw ging, zo wordt duidelijk, over veel meer dan goede smaak, over genderrollen bijvoorbeeld. Op het moment dat dergelijke rollen bestaan – zo was de piano een instrument dat bij uitstek achttiende-eeuwse ideeën over vrouwelijkheid bevestigde – is het tevens mogelijk deze rollen en identiteiten te ondermijnen. Een van Van Sons protagonisten, Belle van Zuylen, deed precies dat. Jakub Rogulski vergelijkt het gebruik van adellijke en vorstelijke symboliek door Duitse keurvorsten enerzijds en Pools-Litouwse prinses anderzijds. Familiewapens, titels, kleding waaronder mijters en Romeinse oorsprongsmiches waren, zo beargumenteert Rogulski, buitengewoon effectieve vehikels om het eigen geslacht mee te promoten. Bij gebrek aan een controlerende instantie, zoals in het geval van de Pools-Litouwse prinses, was de toepassing van deze symboliek zeer vrij, bijna frivol.

Elizabeth den Hartog is de auteur van de eerste bijdrage van het dossier ‘Adellijke vrouwen’, waarin zij aantoonde dat vechtende vrouwen in de middeleeuwen niet de uitzondering waren die de regel dat alleen mannen vechten bevestigden, maar dat dit fenomeen verrassend wijdverspreid was. Net als in het artikel van Van Son, gaat Suzan van Dijk in haar korte bijdrage in op het leven en werk van Belle van Zuylen: dit keer staat niet haar muziek en genderidentiteit, maar haar adellijke identiteit centraal. Simone Nieuwenbroek brengt de politieke strijd van Anna van Hannover in het midden van de achttiende eeuw voor het voetlicht. Een reconstructie van haar ‘sociaal

beheer' op basis van de duizenden brieven van en naar ruim 250 correspondenten, bewijst haar Britse koers.

Het Object in Context is geschreven door Laura Smeets over de (houten?) kronen van de eerste twee Nederlandse koningen. In een mooie reconstructie onderscheidt zij feiten en fictie over dit ultieme, vorstelijke symbool. *Virtus 2020* sluit af met het interview van Nikolaj Bijleveld met Annemarie den Dekker, directeur van het Muiderslot. Den Dekker was voorheen conservator van het Amsterdam Museum (het voormalige Amsterdams Historisch Museum) en zij is een van de eersten die de overstap maakt van een (groot-)stedelijk museum naar een kasteel of buitenplaats, twee museale velden waartussen normaal gesproken weinig kruisbestuiving plaatsvindt. Wellicht is Den Dekker trendsetter; haar komst zorgt in ieder geval voor nieuwe perspectieven op het kasteelmuseum. Deze vernieuwingen, waar het interview uitgebreid op ingaat, zijn in het moeilijke en eentonige jaar 2020 extra welkom.

8

Net voor het verschijnen van deze editie van *Virtus*, bereikte ons het verdrietige bericht dat Albert Mensema (geb. 1946) op 23 december 2020 na een kort ziekbed is overleden. Als mede-oprichter van de Werkgroep Adelsgeschiedenis, auteur, redacteur en bestuurslid, is Albert zeer belangrijk geweest voor zowel de werkgroep als *Virtus*. Hij zal gemist worden.

Michiel Purmer

Valbijl of vangnet?

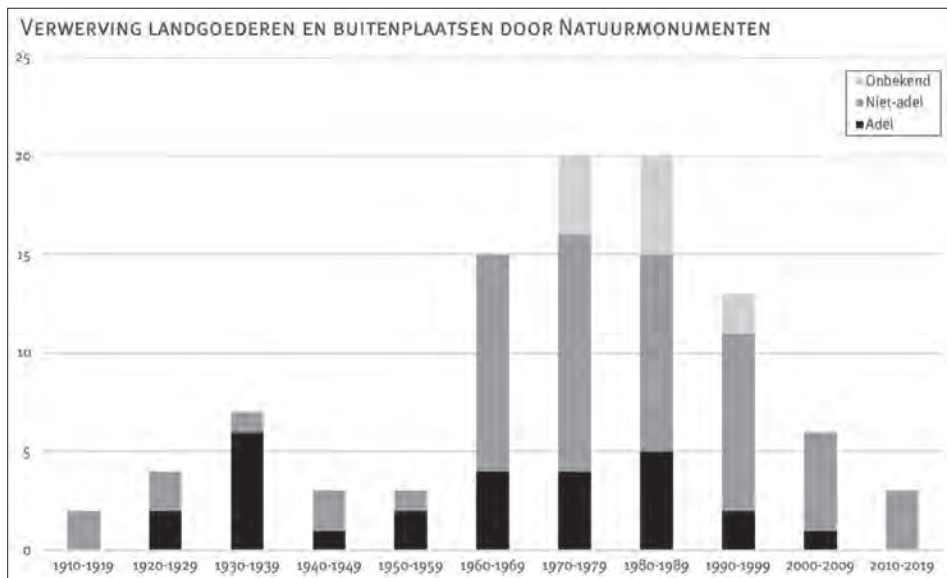
Natuurmonumenten, de adel en de verwerving van landgoederen en buitenplaatsen, 1905-1980¹

9

De Vereniging Natuurmonumenten is, met ruim negentig landgoederen of landgoedonderdelen in beheer, een van de grootste landgoedbezitters in Nederland. Veel van die landgoederen waren ruim een eeuw geleden nog particulier bezit van edelen (zie grafiek, p. 10). In de twintigste eeuw zijn vele adellijke landgoederen overgegaan van particulieren naar stichtingen, verenigingen en andere organisatievormen. Naar schatting wordt nog maar dertig procent van de kastelen en buitenplaatsen in Nederland particulier bewoond.² In dit artikel presenteer ik een onderzoek naar de schenking en verkoop van adellijke landgoederen aan Natuurmonumenten tussen 1905 en 1980. Wist de vereniging ten koste van de adel haar grondbezit uit te breiden of was Natuurmonumenten juist een middel voor adellijke landgoedbezitters om voorvaderlijk erfgoed te behouden?

Eind negentiende eeuw was er in Europa nog een traditionele, grond bezittende aristocratie. In landen als Groot-Brittannië, Polen en Pruisen bezat de adel tussen de 30 en 40 procent van het land. In andere Europese landen lag dat percentage weliswaar lager, maar bezat de adel toch veelal onevenredig veel grond.³ Ruim een eeuw later is er weinig meer over van het grondbezit van de adel. Zeker na de Eerste Wereldoorlog veranderde de positie van de adel drastisch. Dit had niet alleen te maken met

-
- 1 De auteur wil graag beide anonieme peer reviewers danken voor hun commentaar, alsmede de redactie van *Virtus* voor de hulp bij het tot stand komen van dit artikel.
 - 2 F. Vogelzang, *Nieuwe functies voor kastelen en buitenplaatsen. Een eeuw herbestemming* (Wijk bij Duurstede, 2016), 21.
 - 3 E. Wasson, *Aristocracy and the modern world* (Basingstoke, 2006), 37.

het verwoestende effect van de oorlog zelf. Oplopende kosten, hogere belastingen en minder inkomsten hadden op de lange termijn grote gevolgen. Verkoop van delen van het grootbezit kwam steeds vaker voor, als het bezit al niet door nieuwe machthebbers onteigend was, zoals bijvoorbeeld in Ierland en de Sovjet-Unie gebeurde.⁴ In Groot-Brittannië nam niet alleen de belastingdruk op landgoedbezitters enorm toe door snel stijgende successierechten, ook het publieke draagvlak voor het grote landhuis verdween na de Eerste Wereldoorlog. Toeristisch bezoek nam drastisch af en zowel eigenaren als publiek zagen weinig nut voor de gebouwen in de snel veranderende samenleving. Eigenaren kozen voor verkoop, sloop of ander gebruik van hun grote huizen. Het landhuis was een *white elephant*: een bezit waar moeilijk afstand van kon worden gedaan, maar dat in de praktijk een hoge kostenpost was.⁵

Ook in Nederland had de adel moeite zijn landgoederen te behouden. Voor de aristocratie was grootgrondbezit in de negentiende eeuw van groot belang, omdat het bijdroeg aan haar politieke, economische en maatschappelijke status. Het gaf een inkomen, toegang tot bijvoorbeeld de Eerste Kamer, maar had ook een symbolische functie. Grond verbond de familie soms al generaties met de streek waar het land gelegen was en de familie ook vaak als bestuurder optrad.⁶ Gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw bleef de adel dominant in de groep van grootste grootgrondbezit-

⁴ Ibidem, 159, 163.

⁵ P. Mandler, *The fall and rise of the stately home* (New Haven-London, 1997), 242-253.

⁶ J. Moes, *Onder aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914* (Hilversum, 2012), 147.

ters in Nederland. Zij wisten hun bezit veelal intact te houden en de agrarische crisis te overleven. Wel kochten ook nieuwe rijken in deze periode grond, waardoor de adel zijn positie als grootgrondbezitter moest delen met niet-adellijke statusgroepen.⁷

Deze situatie veranderde begin twintigste eeuw. De vanzelfsprekende politieke, culturele en economische invloed die de Nederlandse adel in de negentiende eeuw nog bezat, was aan het verdwijnen: een nieuwe elite nam de plaats in van de adel.⁸ Los van het verlies aan politieke invloed kregen landgoedbezitters begin twintigste eeuw te maken met stijgende belastingdruk, waarbij met name de successierechten fors werden verhoogd.⁹ Maar er waren meer factoren in het spel. Al sinds het midden van de negentiende eeuw stegen de grondprijzen en loonkosten voor het personeel. Tegelijkertijd namen de opbrengsten af, bijvoorbeeld door daling van houtprijzen en verminderde pachtinkomsten tijdens de agrarische recessie eind negentiende eeuw.¹⁰ De stijgende belastingdruk en toenemende vraag naar grond versterkte het proces van afsplitsing en verkaveling van landgoederen, zoals voor landgoed Klarenbeek bij Arnhem is aangetoond.¹¹ Dit leidde ertoe dat behoud van het landgoed of zelfs het landhuis als familiebezit niet langer vanzelfsprekend was. Buitenplaatsen en landgoederen vielen uiteen, huizen werden soms gesloopt en de inboedel verkocht.¹²

11

Het is in deze voor landgoedbezitters roerige tijd dat Natuurmonumenten werd opgericht. Een vereniging die niet alleen voortkwam uit, maar zich ook moest gaan verhouden tot de maatschappelijke elite waar de adel nadrukkelijk deel van uitmaakte. In dit artikel analyseer ik de relatie tussen adel en Natuurmonumenten in de twintigste eeuw aan de hand van de schenking en verkoop van landgoederen. Wat waren de motieven en achtergronden bij deze transacties? Wie profiteerde er van deze samenwerking: de adel of de natuurbeschermers? Was Natuurmonumenten hierbij het vangnet om het landgoed als geheel te behouden? Of eerder de valbijl die door aankoop van de gewenste landgoeddelen bijdroeg aan de opdeling van landgoederen? De overdrachtsgeschiedenis van twee landgoederen wordt daarbij uitgelicht: Eerde bij Ommen en Hackfort bij Vorden. De bevindingen uit deze casussen plaats ik in de context van de algemene trend van landgoedverwervingen van Natuurmonumenten en de organisatie waarmee de vereniging nogal eens wordt vergeleken: de National Trust.

7 Ibidem, 158-159.

8 Y. Kuiper en R. van der Laarse, 'Inleiding', in: idem, red., *Beelden van de Buitenplaats. Elitvorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw* (Hilversum, 2005), 24.

9 W. Versteegen, *Vrije Wandeling. Het parlement, de fiscus en de bescherming van het particuliere Nederlandse natuurschoon. De Natuurschoonwet tussen 1924 en 1995*. *Historia Agriculturae* 47 (Groningen-Wageningen, 2017), 32-33.

10 P.J. van Cruyningen, *Landgoederen en landschap in de Graafschap* (Utrecht, 2005), 37-42.

11 E. Storms-Smeets, 'From elite to public landscapes. The case of the Klarenbeek estate in Arnhem 1880-1950', *Virtus. Jaarboek voor adelsgeschiedenis* 23 (2016), 147-168.

12 E. Storms-Smeets, 'Verloren erfgoed. De destructie van landhuizen, buitenplaatsen en landgoederen in de twintigste eeuw', in: C. Gietman e.a., red., *Huis en habitus. Over kastelen, buitenplaatsen en notabele levensvormen* (Hilversum, 2017), 407-408.

Het jonge Natuurmonumenten en het adellijk netwerk (1905-1920)

Sinds de kap van het Beekbergerwoud in 1871 was natuurbescherming onderwerp van debat. Door de snelle ontwikkelingen in landbouw, stedenbouw en infrastructuur verdwenen de zogenaamde woeste gronden. Heidevelden, bossen en plassen werden ontgonnen tot landbouwgrond, bebouwd of doorsneden door spoorlijnen. Deze aantasting van natuurgebieden leidde tot de oprichting van natuurbeschermingsorganisaties als de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Vogels (later Vogelbescherming Nederland) in 1899 en de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland (kortweg: Natuurmonumenten) in 1905. Een jaar na de oprichting verwierf Natuurmonumenten het Naardermeer. De bedreiging van dit vogelrijke meer was de directe aanleiding voor de oprichting van de vereniging. Later kreeg Natuurmonumenten enkele hectares op Texel ten geschenke, broedplaats van de grote stern, en volgde de aankoop van het Leuvenumse Bos, waarmee kap van dit Noord-Veluwse bos afgewend kon worden. De jonge vereniging was voortvarend van start gegaan en had eind 1911 al ruim 1.700 hectare grond in beheer.¹³

12

Natuurmonumenten participeerde al sinds haar oprichting in een netwerk waarin ook de adel een belangrijke rol speelde. Edelen vormden samen met zakenlieden en biologen het denkcollectief waarin natuurbescherming institutioneel werd vormgegeven. Niet alleen was het belang van de adel erin gelegen dat hij zijn maatschappelijke status kon verhogen,¹⁴ het bevorderen van natuurbescherming sloot ook aan bij de wens om natuurschoon op de eigen landgoederen te behouden en daarmee het voortbestaan van het vaak eeuwenoude familiebezit te waarborgen.¹⁵ Het jonge Natuurmonumenten stelde zich ten doel terreinen veilig te stellen die natuurwetenschappelijk van belang waren, belangrijk waren uit oogpunt van natuurgenot of die landschappelijk schoon bezaten. Nadrukkelijk was het niet de bedoeling om hiermee de in hoog tempo verlopende ontginning van de woeste gronden in Nederland te belemmeren, maar eerder om enkele voorbeelden van waardevol geachte natuurgebieden veilig te stellen.¹⁶

Alhoewel het oprichtingsbestuur bestond uit biologen, wetenschappers en Amsterdamse notabelen, trad al snel een aantal edelen toe tot het bestuur van Natuurmonumenten. Jonkheer Charles Frederik van de Poll (1855-1936) trad in 1907 als eerste edele toe tot het bestuur.¹⁷ Tien jaar later waren zeven van de negentien algemene

¹³ M. Purmer, *Het landschap bewaard. Natuur en erfgoed bij Natuurmonumenten* (Hilversum, 2018), 83-95; 128.

¹⁴ H. van der Windt, *En dan: wat is natuur nog in dit land? Natuurbescherming in Nederland 1880-1990* (Amsterdam-Meppel, 1995), 63.

¹⁵ Versteegen, *Vrije wandeling*, 54.

¹⁶ Purmer, *Het landschap bewaard*, 83-95.

¹⁷ Van der Windt, *En dan: wat is natuur nog in dit land?*, 60; Jonkheer Van de Poll was een Haarlems fabrikant.

bestuursleden van adel, onder wie Roldolphe Frédéric baron van Heeckeren van Wassenaer (1858-1936) van Twickel, jonkheer Willem Hendrik de Beaufort (1881-1976) van 't Stort te Maarn en baron Philip Dirk van Pallandt van Eerde (1889-1979).¹⁸

De verwervingen van de bossen op de Veluwezoom en de buitenplaats De Braak illustreren de invloed van het adellijk netwerk waarin Natuurmonumenten participeerde. Toen eind 1910 Hagenau te koop kwam, een bos nabij Dieren, was eerdergenoemde baron Van Heeckeren van Wassenaer bereid een gedeelte te kopen dat aansloot bij zijn Hof te Dieren. Mede daardoor kreeg Natuurmonumenten de financiering rond.¹⁹ In 1919 kwam landgoed Rhederoord te koop, eveneens op de Veluwezoom. De gemeente, Natuurmonumenten en Alexander baron van Heeckeren van Kell (1871-1945) kochten ieder een deel. De gemeente verwierf grond om een villapark te ontwikkelen, de baron het huis en omliggende gronden, en Natuurmonumenten de begeerde bossen.²⁰ De bosrijke delen van het landgoed waren dus gered, maar het landgoed was opgedeeld. Natuurmonumenten sprong vooral in om kap van de bossen te voorkomen en het landschappelijk schoon in stand te houden.²¹ De bossen van de Veluwezoom werden daarmee een belangrijk werkterrein voor de jonge vereniging.

Buitenplaats De Braak in Paterswolde was door de industrieel Jan Evert Scholten (1849-1918) ingericht tot wandelpark met diverse attracties zoals een doolhof, kettingbrug en theekoepel met versnaperingen. De Harense notaris jonkheer Julius Burmania Andringa de Kempnaer (1873-1943) vestigde na Scholtens overlijden de aandacht van Natuurmonumenten op dit landgoed. De jonkheer had Natuurmonumenten al eerder geholpen met de notariële afwikkeling van een complexe aankoop in het noorden. Hij werd later algemeen bestuurslid en speelde een belangrijke rol in het financieren van de aankoop van De Braak in 1920.²²

Natuurmonumenten als bondgenoot voor behoud van landgoederen (1920-1930)

In de jaren twintig lijken de verhoudingen tussen de adel en Natuurmonumenten te veranderen. Niet alleen hielpen edellieden bij het verwerven van nieuwe natuurgebieden, maar Natuurmonumenten ontwikkelde zich in toenemende mate ook tot bondgenoot in de strijd om het behoud van de landgoederen. Pieter Gerbrand van Tienhoven (1875-1953) speelde hierbij een belangrijke rol. Van Tienhoven was al sinds de oprichting nauw betrokken bij de vereniging en werd al spoedig penning-

18 Vereniging Natuurmonumenten, *Verslagen der algemeene vergaderingen van 28 mei 1913, 2 mei 1914, 8 mei 1915, 6 mei 1916 en 12 mei 1917 en bijdragen over enkele terreinen der vereniging* (Amsterdam, 1917), 4.

19 H.P. Gorter, *Ruimte voor natuur. 80 jaar bezig voor de natuur van de toekomst* ('s-Graveland, 1986), 24-25.

20 *Ibidem*, 26.

21 Purmer, *Het landschap bewaard*, 128.

22 E. van der Laan en M. Purmer, *Landgoed De Braak. Twee eeuwen cultuur- en natuurbeleving* (Gorredijk, 2021).

Viering van het 25-jarig bestaan van Natuurmonumenten in het Tropeninstituut te Amsterdam, oktober 1931. De foto illustreert treffend het netwerk waarin Natuurmonumenten functioneerde, met onder andere prins Hendrik (vooraan midden), geflankeerd door Pieter Gerbrand van Tienhoven (links) en Jacobus Pieter Thijsse (rechts). Tevens staan op de foto jonkheer Willem Hendrik de Beaufort (derde rij, vierde van links) en rechts naast hem Philip Dirk baron van Pallandt. Op de vierde rij, derde van links, staat jonkheer Van de Poll (*Fotoarchief Natuurmonumenten, Amersfoort*)

meester. In 1927 werd hij voorzitter en dat bleef hij tot 1952. Zeker in deze periode was hij de spin in het web van de vereniging. Van Tienhoven, telg uit een Amsterdams patriciërsgezicht, had een uitstekend netwerk tot in de hoogste kringen. Zijn naam duikt vaak op bij landgoedverwervingen en hij moet vele landgoedbezitters persoonlijk gekend hebben (zie afbeelding).

In de jaren twintig raakte de publieke opinie doordrongen van de bedreigingen van landgoederen, waarbij vooral de belastingdruk als boosdoener werd gezien.²³ Natuurmonumenten had zich steeds ingezet voor bedreigd natuur- en landschapsschoon in algemene zin, maar het behoud van landgoederen werd in deze jaren steeds

²³ Verstegen, *Vrije wandeling*, 25.